

Molenda, Danuta

"Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami", Jiří Majer, Příbram 1984 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 32/1, 239-242

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Może więc się znajdzie jakieś wydawnictwo, które zechce jej drugie wydanie udostępnić szerszemu gronu czytelników?

Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

Jiří Majer: *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami*. Příbram 1984, 252 ss.

Jiří Majer jest znanym czeskim historykiem górnictwa i hutnictwa, autorem wielu książek, rozpraw i artykułów, wieloletnim kierownikiem działu górnictwa w Narodowym Muzeum Technicznym w Pradze. Jest także współorganizatorem międzynarodowych konferencji, m.in. tradycyjnych corocznych spotkań „Hornická Příbram ve vědě a technice”, odbywających się od 1961 r. w tym starym mieście górniczym.

Recenzowana praca o dziejach szkoły górniczej w Przybraniu została przygotowana i wydana z okazji kolejnego takiego właśnie sympozjum w 1984 r. Autor związany jest z tym miastem latami szkolnymi, tu bowiem chodził do gimnazjum. Książkę swoją poświęcił pamięci ojca, Jindřicha Majera, który za udział w ruchu oporu podczas II wojny światowej skazany został w 1944 r. na karę śmierci przez hitlerowski sąd i stracony. Jiří Majer traktuje swą pracę jako częściowe choćby spłacenie długu i wypełnienie powinności historyków czeskich wobec tej zasłużonej uczelni, jej grona pedagogicznego i licznych wychowanków. Dotąd nie doczekała się ona bowiem opracowania jej burzliwych dziejów.

Książka składa się z trzech nierównych rozmiarami studiów: pierwsze, liczące 120 stron, nosi tytuł *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami*; drugie, 15-stronicowe — to *Rozmýšlení nad generacjami nauczycieli Vysoké školy báňské*; trzecie przedstawia na 103 stronach życie i działalność Augustyna Beera w latach 1815—1879.

Pierwsze, najobszerniejsze studium, które dało tytuł całej książce, podzielone jest na 6 rozdziałów i poprzedzone krótkim wstępem. Zawiera zarys dziejów szkolnictwa górniczego na terytorium dzisiejszej Czechosłowacji od XVI w. do okresu po II wojnie światowej, ze szczególnym uwzględnieniem losów uczelni przybramskiej. Trzy pierwsze rozdziały poświęcone są okresowi przed jej powstaniem. J. Majer pokazuje, jak rozwój górnictwa i hutnictwa w wieku XVI, oparty o coraz bardziej skomplikowaną technikę, zrodził zapotrzebowanie na wysoko kwalifikowanych fachowców. Przestała także wystarczać już wiedza praktyczna, oparta na sumie zgromadzonych doświadczeń, a niezbędna stała się także wiedza teoretyczna. Wynikiem tego było m.in. powstanie od połowy XVII w. towarzystw naukowych, zwanych akademiami. W krajach monarchii habsburskiej powstały także, z opóźnieniem w stosunku do Europy zachodniej, bo dopiero w XVIII w., katedry nauk przyrodniczych ścisłych na uniwersytetach.

Od schyłku XVI w. górnictwo czeskie, a także — choć w znacznie mniejszym stopniu — słowackie, przeżywało okres zahamowania i zastoju. Starania o poprawę tej sytuacji, podjęte przez władze, wyrażały się z jednej strony w działalności ustawodawczej, ulepszeniach organizacyjno-administracyjnych, a z drugiej — w dążeniu do dostarczenia wysoko kwalifikowanych fachowców. Już w początku XVII w. zorganizowano w Bańskiej Szczawnicy w Słowacji, po raz pierwszy w Europie, naukę zawodu dla adeptów górnictwa na dwuletnich kursach. Na przełomie XVII i XVIII w. powstały dalsze ośrodki szkolenia górników w Jachymovie, a nieco później w Smolniku na Słowacji, w Oravici (dzisiejsza Rumunia) i w Idrii. J. Majer podaje zwięzłe, podstawowe dane o programach, metodach nauczania, podręcznikach i pomocach naukowych oraz o liczbie uczniów tych szkół. Właściwy rozwój szkolnictwa górniczego na poziomie akademickim przypadł jednak dopiero na drugą połowę XVIII w. W 1763 r. powstała na uniwersytecie praskim katedra nauk górniczych, a szkoła w Bańskiej Szczawnicy została przekształcona w wyższą uczelnię — Akademię Górniczą. Natomiast Czechy i Morawy były opóźnione w tym zakresie, a do pracy w tutejszych zakładach przyjmowano absolwentów

uczelnii słowackiej lub zagranicznych, np. rozwijającej się świetnie Akademii we Freibergu. Zdawano sobie sprawę z potrzeby rozwoju wyższego szkolnictwa górniczego także w Czechach, ale ze względów biurokratycznych decyzje o utworzeniu tych uczelni odkładano przez całe dziesięciolecie. Dopiero w 1849 r. na mocy dekretu cesarskiego zostały utworzone szkoły górnicze w Leoben i w Przybramiu. Wtedy też na kilka lat nastąpiła przerwa w działaniu uczelni w Bańskiej Szczawnicy.

Rozdziały IV, V i VI traktują już o dziejach przybramskiej szkoły, która początkowo była tylko dwuletnią szkołą górniczą z językiem wykładowym niemieckim. Pierwszy etap jej dziejów — to lata 1849—1865. Autor omawia zarówno program nauczania, charakteryzuje grono pedagogiczne, rozkład zajęć, liczbę uczniów (od 13 do 40), jak też opisuje pomieszczenia szkoły, bibliotekę, laboratoria. W założeniu programowym uczelni w Przybramiu w Leoben miały wtedy kształcić jedynie w zakresie umiejętności praktycznych. Natomiast wiedzę teoretyczną mieli słuchacze zdobywać na odpowiednich wydziałach politechnik (Wiedeń, Praga, Lwów) podczas trzyletnich studiów, które były pomyślane jako uzupełnienie nauki w Przybramiu i Leoben. Uczelnia przybramska była ściśle powiązana z tamtejszymi zakładami górniczo-hutniczymi; słuchacze odbywali w nich praktykę, a laboratoria uczelni służyły z kolei dla potrzeb zakładów. W 1851 r. powstała jednocześnie w Przybramiu dwuletnia szkoła niższa górnicza, pierwsza tego typu w monarchii austriackiej, stając się wzorem dla innych, utworzonych później. Nowy etap w rozwoju uczelni przybramskiej stanowiło nadanie jej prac i nazwy Akademii Górniczej (1860 r.; podobny status uzyskała szkoła w Leoben).

Lata 1865—1904 — to okres szybkiego i intensywnego rozwoju górnictwa i hutnictwa żelaznego oraz górnictwa węglowego. Uczelnia przybramska kształciła wtedy fachowców właśnie dla obu tych gałęzi górnictwa. Mimo stale wzrastającego jej poziomu naukowego i wybitnych wykładowców osłabło znacznie w latach siedemdziesiątych zainteresowanie tutejszymi studiami. Autor widzi kilka przyczyn tego stanu rzeczy. Jedną z nich była konieczność podejmowania dodatkowych studiów teoretycznych na innej uczelni, trwających 3 lata; drugą — konkurencja, jaką stwarzały zakłady prywatne, oferując absolwentom szkół średnich i politechnik lepiej płatne posady w dziedzinie górnictwa i hutnictwa. W rezultacie w latach 1871—1874 liczba słuchaczy spadła do zaledwie kilku, a wydział hutnictwa został w ogóle zlikwidowany.

Sytuacja uległa zmianie w latach 1894—1895, kiedy to przedłużono okres nauki w uczelni przybramskiej do 4 lat i obok zajęć praktycznych prowadzono też teoretyczne. Liczba słuchaczy wzrosła z 23 w 1894 do 111 w 1899 r. i 146 w 1904 r. Na uczelni zaczęto prowadzić znaczące badania teoretyczne. W 1904 r. nastąpiła jej reorganizacja, został nadany nowy statut oraz zaliczono ją w poczet szkół wyższych jako Wyższą szkołę górniczą.

Ostatnim okresem w dziejach przybramskiej uczelni są lata 1904—1945, kiedy to funkcjonowała ona jako szkoła wyższa. W okresie do I wojny światowej na czoło problemów zaczęły wysuwać się konflikty narodowe między studentami niemieckimi (stanowiącymi około 1/3 słuchaczy) a czeskimi i słowackimi. Aktywna i wpływowa mniejszość niemiecka czyniła starania o przeniesienie uczelni do miasta leżącego w zachodnich, niemieckich rejonach Czech lub o podzielenie jej na dwie uczelnie: niemiecką i czeską. Były też projekty zlokalizowania jej w Pradze lub Wiedniu. Liczba studentów stale wzrastała, by w 1914 r. osiągnąć 258 osób. Dopiero w republice czechosłowackiej — w 1919 r. — język czeski stał się w uczelni przybramskiej językiem wykładowym, ale część wykładów prowadzono także po niemiecku. Nadal istniały jednak odnawiane stale projekty przeniesienia tej wyższej szkoły górniczej do Pragi, co wiązało się m.in. ze spadkiem produkcji zakładów górniczo-hutniczych w Przybramiu i ich stopniową likwidację. Od 1924 r. podjęto kroki w kierunku unowocześnienia programu studiów i dostosowania go do poziomu światowego. W czasie okupacji hitlerowskiej uczelnia była zamknięta, jej zbiory rozproszone, część grona pedagogicznego oraz słuchaczy wywieziono do obozów koncentracyjnych albo na przymusowe roboty do Rzeszy. Po wyzwoleniu górnicza szkoła przybramska była jedną z pierwszych, która podjęła pracę, a mianowicie już w maju 1945 r. Jednak 8 IX 1945 r. — na mocy dekretu prezydenta Republiki — została ona przeniesio-

na do Ostrawy. W ten sposób zakończyły się burzliwe, prawie stuletnie dzieje tej zasłużonej dla gospodarki Czech placówki.

Drugie studium: Rozmyślenia nad generacjami nauczycieli Wyższej szkoły górniczej, zawiera zwięzłe charakterystyki sylwetek naukowych 33 przybramskich pedagogów z uwzględnieniem ich wkładu do rozwoju nauk ścisłych i techniki. Wyróżnia przy tym kilka pokoleń. Pierwsze z nich — to działający w początkach istnienia szkoły m.in. F. Zippe, J. Grimm, K. Hejrovský, A. Beer, J. Hrabák; drugie — działające od lat siedemdziesiątych XIX w. tworzyli już częściowo wychowankowie Przybramia. Do najwybitniejszych z nich należeli: V. Káš, K. Balling, F. Pošepny, G. Ziegelheim. Działalność trzeciej generacji przypadła na koniec XIX w. i początek naszego stulecia (L. Kirschner, A. Hofmann, F. Ryba). Czwarte pokolenie to pedagodzy czynni po 1918 r., jak np. J. Theurer, J. Jičínský, V. Hacka, A. Parma, B. Ježek, F. C. W okresie międzywojennym pracownicy szkoły przybramskiej opublikowali ponad 1500 prac naukowych. Do pilnych zadań historyków czechosłowackich należy, zdaniem Autora, pełna i wnikliwa analiza dorobku uczelni i to zarówno dorobku jej grona pedagogicznego, jak i wielu absolwentów, ich wkładu w rozwój nauki i techniki w zakresie górnictwa i hutnictwa.

Szkic ten zamyka wykaz dyrektorów i rektorów uczelni przybramskiej w latach 1849—1939, zawierający nazwiska 24 osób, z tym, że niektórzy pełnili funkcję tę kilkakrotnie.

Trzecie studium jest monografią jednego z najwybitniejszych profesorów uczelni przybramskiej, Augustyna Beera. W sześciu rozdziałach Autor przedstawił jego koleje życia, działalność na polu górnictwa, szkolnictwa górniczego i nauki. Urodzony w 1815 r. w Przybramiu, w rodzinie mieszczańskiej, Beer interesował się w młodości literaturą (m.in. poezją) i etnografią. Sutiował górnictwo w Bańskiej Szczawnicy. Obowiązującą jej absolwentów podróż naukową po europejskich ośrodkach górnictwo-hutniczych odbywał w latach 1839—1841. Zwiedził m.in. Górny i Dolny Śląsk (np. Tarnowskie Góry, Zabrze, Chorzów, Wałbrzych) oraz Wieliczkę. Prowadził dokładny dziennik, spisując wrażenia z podróży i uwagi o oglądanych zakładach. Dziennik ten zachowany do dziś, jest wyzyskany i obszernie cytowany przez Jiřího Majera. Zawiera wiele ciekawych i cennych informacji o górnictwie i hutnictwie na ziemiach polskich w tym czasie. W latach 1841—1849 Beer pracował w Wyższym Urzędzie Górnictwem w Przybramiu. Do największych jego osiągnięć zalicza Majer opracowanie programu zagospodarowania i racjonalnego wyzyskania zasobów węgla kamiennego w Środkowych Czechach, w rejonie Kladna. Beer wykorzystał tu swe bogate doświadczenia, nabyte w czasie podróży zagranicznej. W latach 1849—1863 był on asystentem w uczelni przybramskiej, a następnie nauczycielem w niższej szkole górniczej w Przybramiu. Od 1853 r. łączył te zajęcia z pracą inżyniera w miejscowych zakładach górniczych. W 1863 r. został powołany na stanowisko profesora Akademii Przybramskiej, prowadząc wykłady z górnictwa, geologii i wzbogacania rud. W latach 1875—1878 był jej dyrektorem. W tym okresie podejmował aktywne działania w kierunku unowocześnienia programu i usprawnienia pracy uczelni, wysyłając liczne memoriały do władz.

Odrębny rozdział poświęca Autor omówieniu dorobku naukowego Beera, władającego biegle językami: łacińskim, francuskim, niemieckim, polskim, i rosyjskim. Beer był autorem licznych artykułów i rozpraw, drukowanych w czołowych czasopismach fachowych w kraju i zagranicą. Do największych jego osiągnięć zalicza J. Majer podręcznik miernictwa górniczego oraz dzieło o głębokich wierceniach, zawierające zarówno dane o charakterze encyklopedycznym, jak i uogólnienia wieloletnich doświadczeń Beera w tym zakresie. Istotny jest też jego udział w opracowaniu czeskiej encyklopedii i słownika, współdziałał on bowiem w ten sposób w tworzeniu czeskiej terminologii górniczego.

Na podkreślenie zasługują walory metodologiczne studiów Jiřího Majera. Rozwój szkolnictwa górniczego w Czechach przedstawiony bowiem został na tle sytuacji w tym zakresie w krajach monarchii habsburskiej, a także w całej Europie; powiązał go też Autor umiejętnie z rozwojem techniki i nauki europejskiej. Pokazał, jak rozwiązujące się górnictwo i hutnictwo stworzyły potrzebę szkolnictwa górniczego i stymulował jego rozwój. Z względu na wysokie wymagania techniczne górnictwo stało u kolebki narodzin nowoczesnej cywilizacji technicznej.

a szkolnictwo górnicze było ważnym elementem rozwoju nie tylko techniki, ale i w ogóle nauk przyrodniczych i ścisłych.

Starannie wydana książka zawiera przypisy, umieszczone po każdym rozdziale oraz dziewięćdziesiąt nie numerowanych i pozbawionych niestety spisu ilustracji (m.in. trzy mapki), wśród których wyróżnia się dwanaście pięknych grafik Jana Cáci.

Danuta Molenda
(Warszawa)

NOTATKI BIBLIOGRAFICZNE

Burghard Weiss: *Wie finde ich Literatur zur Geschichte der Naturwissenschaften und Technik*. Berlin Verlag Arno Spitz. Berlin 1985, 289 ss.

Książka jest kolejnym (27) tomem serii Orientierungshilfen, wydawanej przez Instytut Kształcenia Bibliotekarzy (Institut für Bibliothekausbildung) Wolnego Uniwersytetu w Berlinie Zachodnim. Publikacje tej serii często zawierają w swoich tytułach ów zwrot: „wie finde ich”, który z miejsca określa ich charakter, mają bowiem służyć „pomocą informacyjną” w doborze literatury do różnych dyscyplin (np. nauki o Ziemi, medycyny i farmacji, budownictwa lądowego, ochrony środowiska itp.). Omawiany tom poświęcony jest literaturze do historii nauk przyrodniczych i historii techniki. Jak wynika z podanego na końcu książki zestawienia wybranych tomów tej serii, nie jest to pierwsza publikacja, informująca o literaturze do historii nauki, albowiem już jeden z wcześniejszych tomów, a mianowicie tom 8, którego — nie znamy, był jej także poświęcony (Renate Dopheide: *Wie finde ich Literatur zur Wissenschaftsgeschichte*, b.r.).

Niniejsza książka — jak czytamy we Wstępie — adresowana jest szczególnie do studentów pierwszych lat studiów oraz do tych historyków nauki („piszących i nauczających”), którzy pragną odświeżyć swoje wiadomości na temat najnowszej literatury z interesującego ich przedmiotu. Autor zastrzega, aby prezentowanego „wprowadzenia do historii nauki”, za jakie uważa swoją książkę, nie utożsamiać z fachowym wprowadzeniem do tej nauki, gdyż nie wnika on głębiej w problemy, podstawy i metodologie historii przyrodoznawstwa i techniki. Książka nie jest również bibliografią sensu stricto, ponieważ nie uwzględnia wszystkich dotąd wydanych (lata powojenne, zwłaszcza zaś ostatnie dwudziestolecie) publikacji z tej dziedziny. Spełnia ona raczej rolę „drogowskazu”, mającego zorientować czytelnika zarówno w „przedmiocie” (m.in. reprintsy dzieł dawnych autorów), jak i w „podmiocie” historii nauki (ośrodki naukowe na świecie prowadzące badania w tym zakresie). Zgodnie z tak pojmowanym „wprowadzeniem” do historii nauki znajdujemy w recenzowanej książce zestaw literatury do następujących zagadnień: historia nauki jako wyodrębniona dyscyplina naukowa (opracowania na temat jej początków, rozwoju i aktualnego stanu na świecie); odnotujemy z przykrością, że w części tej nie figuruje ani jedna pozycja autora — Polaka. *

W następnej części poświęcono uwagę bibliotekom; zawarto w niej m.in. ogólne wiadomości na temat porządkowania i układów zbiorów bibliotecznych.

Kolejna część książki odpowiada na pytanie, *gdzie można znaleźć literaturę do historii przyrodoznawstwa i techniki* (biblioteki uniwersyteckie, regionalne itp. na terenie Republiki Federalnej Niemiec), a następna — *jak należy poszukiwać wzmiankowanej literatury* (rodzaje katalogów).

Część piąta — najobszerniejsza — informuje, *gdzie, kto i w jaki sposób upowszechnia historię przyrodoznawstwa i techniki*. Następnie zostają wymienione: instytucje naukowe na świecie (znowu brak polskiej instytucji): ogólne pomoce bibliograficzne w Niemczech i na świecie